

63.3 (УЧР)
К-22

М.Ю.КОСТРИЦЯ, Р.Ю.КОНДРАТЮК

ВЕЛЕТ ДУХУ

О.ОЛЬЖИЧ І ЖИТОМИРЩИНА

*Держава не історичісея в выдумі,
державя выдумісея історі.*

О. Озарісе

Житомирське науково-краєзнавче Товариство дослідників Волинської
Житомирської області організації Світового журналістів України

М.Ю.КОСТРИЦЯ
Р.Ю.КОНДРАТЮК

ВЕЛЕТ ДУХУ

О.ОЛЬЖИЧ І ЖИТОМИРЩИНА

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАРИС

Житомир - Київ
1997

Кожна наша репрезентативна особа світом своїм одержимим життям, непростими проблемами сучасності, сучасними проблемами, повсякчасно філософствувала. Нерідко для самої особистості доводиться діяти немало перешкод і заборон, але завжди обставинам виборності своє право на повноправність своєї свідомості.

Особливо терплячої люди вилася на долю українському народу, особливо любовного і патріотичного. Чи не тому з його середовища історія так багата героями індивідуальності, אשר свідомо брали свій поділ на Голгофу заради ствердження справедливості, воляла на велич жертвенності рідної України незбройно – своєю життям. Серед таких незбройних особистостей Олег Кандида-Овсюк – людина постійно збройної долі.

В історико-кращавчому напрямі на відомості архівних матеріалів старіше досліджуються деякі місцеві сторони життєдіяльності періоду життя на ділянці видатного сучасника України.

Розроблений на марокі дані матеріал

Рецензент: кандидат філологічних наук, доцент Житомирського державного педагогічного інституту ім. Івана Франка В.О.Сивак.

© Костриця М.Ю., Комаратюк Р.Ю.

© Глибчук С.А., фотодизайнер

ISBN 9-76888-004-5

К 72

Костриця М.Ю., Комаратюк Р.Ю. Велет друку. О.Ольшан і Житомирщина: історико-кращавчий напрям. – Житомир: Житомирська науково-кращавча Товариство дослідників Волині, Житомирщина обласна організація Спілки журналістів України, 1997. – 32 с.; іл.

Микола Сарма-Соколовський
ОЛЕГОВІ ОЛЬЖИЧУ

Любий друже, ми з
тобою —
майже одного віку,
ми народжені однією
любовою
і воєною — серпні
квартети.
Не по собі взяв ти
ношу велику,
але ніс її гордо.
Твоя відвага
символізувала
цінності нашої нації,
і таких було немало.
І вони не корились
жодній окупації.
Та са, на тебе впала
найтяжча кара:
ти не гнів на
тюремних ґратах,
а кохав на холоднім
бетоні
з тяжким ланцюгом
на призоні.

А потім що?..
Співала повоєні їм
жінка, фатальна,
і хоч тобі дав смерть
до тіл,
а твоє серце — гукало,
до всіх калиток,
обернуто на квіт!
ти вмер вночі,
а мовою, — в час
світлоти,
прейшовши крізь
важку тортуу;
лиш аж почув,
як відірвалася об мур
твоя вся остання
і не розбилася
на друзки,
і не кинула у часовій
безодні:
вона — це ПРАПОР
наш
сьогодні.

3. II. 1994

В липні 1997 року виповнюється 50 років від дня народження видатного українського поета, прозаїка, громадського та політичного діяча О.Ольжича (Оста Олександровича Житомирця).

Ще доволенью всі ці видання були переклад морально забутим, працьовитим для більшості читачів колективної редакції України. На те були свої причини. Але О.Ольжич був одним із провідних діячів українського інтелектуального руху, політичним борцем за волю України.

Для цієї книги поету лише 37 років, більшість з яких він провів далеко від рідної батьківщини, хоча разом з тим біографія його тісно пов'язана з Житомирщиною.

Розповіді читачам про творчість О.Ольжича, його зв'язки з Житомирем — таку мету поставили перед собою автори цієї книжки.

В Україні постать О.Ольжича стала відомою на початку 80-х років завдяки дослідженням київських літературознавців Леоніда Череватенка, Василя Яременка, відомого слов'янського україніста Миколи Нерудюга. Останньому належить підготов-

ка рукописку і передано до найкращої збірки поезії О.Ольжича "Цитадель душі". Дослідники різнобічно висвітлювали основні аспекти життєвого шляху, наукової та суспільно-педагогічної діяльності О.Ольжича. Проте початок життя поета, його виховання не знайшли достатнього місця в їх працях, в першу чергу через відсутність необхідної інформації.

*Олександр Іванович
Кандиба (О.Ольжич),
внучка О.Ольжича*

*Віра Львівна
Кандиба, дочка
О.Ольжича. Прага,
1945.*

Через відсутність необхідної інформації.

Основним джерелом, що пролило світло на дитинство і місце народження поета, була одна досі відомий автобіографія О.Ольжича, написана 24 квітня 1930 року в Празі чеською мовою. Розпочинається вона трестоматійно: "Я народився 8.VII.1907 р. в м.Житомирі на Україні". Отже, цю дитину, названу самим О.Ольжичем, і пористування всі дослідники, прийняли її, у певній мірі, за віру.

Свідкімо, Л.Червотенко у розповіді "Я камінь з Божої праці",

*Земляний
камінь
Жичівка
на Азовському
Кіу*

досліджувати родовід поета, лише: "Батько Ф.Ольжича — поет Олександр Олесь, Олександр Іванович Кандиба, чий родовід сягає коронського полковника Федора Кандиби, згодом ніжинського полкового обозного. Мати — Віра Антонівна Свядковська: в її жонках, сервіє української, теж тає білоруська і грецька кров. Не зовсім зрозуміло, як вона опинилась у Житомирі, але саме там з'явився на світ Олег Кандиба..." У цій статті дослідження не назвали дати народження Ф.Ольжича. У попередній же своїй публікації "...І смерть як найвищий вінок" ("Дніпро", 1990, число 2) Л.Червотенко вказує на дату народження поета — 1908 рік.

Мати Милоша Ф.Ольжича

натякає певну дату народження і М.Неардлі у "Цитовелі дубу". А Василь Яременко, рецензуючи книгу слов'янського дослідника у статті "Передумки зустрічі з Ольжичем" ("Дніпро", 1994, число 1), зазначає, що "досі жоден із літературознавців не з'ясував, як і чому родина Олександра Кандиби (чи саме Віра Антонівна) опинилася 1907 р. у Житомирі". Як бачимо, цей період залишається "білим плямом" у дослідженні біографії поета. І на без підстав.

Від опублікування перших матеріалів про Ф.Ольжича минуло декілька років. За цей час завдяки пошукам житомирських крає-

знавців було знайдено багато нових, цікавих матеріалів, які проливають світло на родовід коріння поета.

Як з'ясувалося з вивчення документів, з житомирських краєм Ф.Ольжича єдине не просто сам факт народження його в Житомирі, а в глибокій родинні зв'язки матрі — Віра Антонівна Кандиби, уродженці Свядковської. Саме так в докумен-

ти пишеться її прізвище, а не Свядковська, як це у Л.Череватова та інших дослідників.

Дід майбутнього поета по матеріській лінії — Антон Юхимович Свядковський походив із родини Білоруських шляхтичів. Це був старовинний рід, з якого вийшло декілька відомих історичних постатей. Серед них — декабрист Свядковський. На початок XIX ст. родина збідніла. Тому, після закінчення повітового училища у місті Чернігові Московської губернії (теперішня Білорусь), юний Антон Свядковський змушений був самостійно заробляти на шматок хліба. Він почав з клянінської чиновницької посади — канцеляриста, поступово високою ціною просуваючись по службовій драбині.

На початку 60-х років XIX ст. доля занула Антона на Волинь, яка стала його другою батьківщиною. Тут він одружився з дочкою колезького актора Варшави Іванною Нелороскіною. У сім'ї зросло дев'ять дітей: Павло (1863 р.), Олександр (1870 р.), Іван (1877 р.), Микола (1878 р.), Марія (1880 р.), Віра (1881 р.), Ольга (1883 р.), Варвара (1886 р.) і Поліна (1888 р.). Антон Юхимович Свядковський за двадцять років служби мав великим посередником, чиновником губерно-

Кляменко - Подольська Св. Трійця пр. церква

кого у олександрійській справі присутствувати об'їздна майже вся Волинь, встиг попрацювати ледве чотири у всіх її повітових центрах: Дубно, Кременець, Новоград-Волинський, Старокосятинів...

Саме у Старокосятинівці народилася 8 листопада 1881 р. Віра, мати майбутнього поета.

Після виходу у відставку Антон Свядковський, як і багато інших чиновників, осів у губернському Житомирі. Проте власного будинку так і не придбав. Родина наймала квартиру, чисто змінюючи адресу, і зрештою оселилася у двоповерховому будинку міщанина Фінкеля, на розі вулиць Старо-і Малеволинської.

В Житомирі всі діти Свядковських зобули освіту, закінчили міські гімназії, згодом вони поступили до різних навчальних закладів. Віра навчалася на історико-філологічному відділі Бестужевських жіночих курсів у Петербурзі.

Дивовижним булою перекладати людських долі. Разом з Вірою почалася курсистка з України Марія Кандяба. Дівчата дружили, разом мешкали. Ластувалися із братом Миколою, що жив тоді у місті Слав'янську на Слобожанщині. Віра Свядковська довідалася, що він знайомий з братом її подруги Олександром. Наприкінці травня 1903 р. Віра поїхала до брата в

Містерство
юстиції
зачало про
зв'язати
Олеся Кандябу
(О. Свядковська)

Слов'янськ. Там вони вперше й побачили Олександра Кандибу. Між молодими людьми зав'язалась дружба. Як романтична натура, Олександр швидко закохав Віру життєвою. Кохана з ним було співчуттям у коханні. В основі з послань він писав: "Знаєш тебе, почав писати, стала поезія моїм другом, моїм коханим. Як тебе, я її кохав і думаю про неї".

Але, як і завжди, все хороше швидко минув. Закінчилися літні канікули, розсталася пара роз'їхавшись: Олександр до Харкова, Віра — в Петербург, де жили разом із сестрою Ольгою.

Родина в дачі, яка Святикова влаштувала на Вільському кладовищі в Житомирі (публікується вперше).

Просто дружити зв'язок не переривався. Почалося полювання. Саме Віра Святикова стала тією музою, яка надихала Олександра на високі поетичні злет.

У 1906 р. під час спільного відпочинку в Країні Олександр Кандиба підготував до друку першу поетичну збірку "З журбою радість обманлась". Тут він взяв поетичний псевдонім: Олекс. Саме так ніжно називала його Віра. "Своє перетворення" на поета Олекс він увічнив у вірші, присвяченому нареченій:

Те ім'я, що мені дала Ти
 У дні, основи Тобою,
 У сні і візьме, і крилате
 Літа і в'ється наді мною.
 Його прийму я в свою душу,
 Залив з своєю кров'ю...

Але, при всій тешоті почуттів, стосунки Олександр і Віра були далеко не безжаркими. Виною цьому був дитині знайо-
мий Вірі, ще з Житомира, Ярослав Сорков. Та врешті Віра
розірвалась у своїх почуттях і віддала
перевалу Олександрю. 14 січня 1907 р. у
Петербурзі молоді вжили шлюб. Не-
вдачтованість сімейного побуту та до-
сить напружені стосунки батьків Віри
з дітьми змушували молодят деякий час
жити нарізно.

У травні 1907 р. Віра приїхала до
Житомира, до батьківського дому в
очікуванні народження дитини. Слідом
за нею приїхав і Олександр. 8 липня
народився хлопчик. Пологи проходили
з ускладненням, тому мама з ново-
народженим десять днів були змушені
провести у приватному родовому притулку лікаря Розенба-
лата.

Оле. Другий року.

13 червня 1907 року відбувся обряд хрещення хлопця, якого
називали Олегом. Для цього вибрали найбільшому від поміщани-
на Сидковського Часовому церкву на Подолі.

*Будинок на Миколаївській вулиці в Житомирі, в якому народився
Олего Кандиба.*

Запис обряду відшукав у метричній книзі житомирської крестовиць П. М. Король, копію якого читачі можуть побачити у нашій публікації.

Документ стверджує, що "8 июля 1907 г. родился, 13 сентября крещен Олег, сын студента Харьковского ветеринарного института мещанина Александра Ивановича Кандиба и законной жены его Веры Антоновны, оба православные. Восприимчики: дворяне Николай Антонович и Ольга Антоновна Сладковская — девица".

Саме з цього документу й розпочався крестовицький пошук, який дав можливість розкрити таємницю народження О. Ольжича в Житомирі.

Олександр Іванович до настільки любив сина, носив назвався його Дядьком, присвячував вірші, проси бачити його не часто. З дружняною стосунком скаржився на дуже просто. Віра, залишивши сина на руки матері, виїхала до Петербурга, щоб продовжити навчання. Олександр був задементований пошуками роботи. Навіть деякий час стало питання про розлучення, але шлюбні зв'язки перемогли.

Весь цей час вільний Олег виховувався у бабусі і діуся. Перебування Кандиб у Житомирі закінчилося у серпні 1909 р. Проте зв'язки з матір'ю не обірвалися — подружжя час від часу відвідувало батьків та членів рідного.

У цей період Сладковські зійшли поміщика. Вони переїхали в будинок дворянки Валерії Шимон на Великій Петербурзькій вулиці (тепер вул. Шорса). Будинок цей не зберігся.

Олег, відомий по одній адресі, пов'язана з ім'ям О. Ольжича.

Життєві родинні, як вважалося, чергувалися із сумними подіями. 2 березня 1910 р. помер Антон Юхимович Сладковський, батько Віри.

Молоде подружжя в цей час жило в Києві. Олександр нарішті влаштувався за професією на каїньську бойню. Почався новий період у житті родини. Тим часом підрастав малий Олег.

Із оповідів батьків відомо, що з трьох років він почав читати, а маючи в'ять літ, написав п'єсу на три дії — з козачком

часів. Його батько не без гордості оповідав, що Олег, ще будучи дитиною, чудово малював і виявляв здібності до музики, граючи на піаніно і скрипці: "Чи ти звернула увагу на його пальці? Його руки – це руки віртуоза!" І батько аж сльозами говорив про свого сина.

Важко сказати, що батько-поет мав великий вплив на сина. Коли Олегу прийшов час сісти за шкільну лаву, батьки виїхали із центру Києва до мальовничого передмістя – Пуши-Водиці. Тут Олег отримав чудову домашню освіту, познав різноманітний світ.

Бурливі події 1917 року перевернули мирне усталене життя родини Кандиб. Нічним лірником Олександр Олександрович був активним революційним учасником у політичне життя. На початку більшовицької революції 1917 р. він захоплено вітав її, але вже тоді в його віршах звучало передумання трагедії й приречення людяності. Зокрема, в одному з творів він пише:

Вона прийшла, як мрія доводилася

І вижила всі надії її, –

І всі кричали їй: "Олександр!

Благословенний ринок твій!"

І враз усмішкою гіркою

Її вмилоються уста...

І враз поклянує рукою

Нам на Голгофу – на хрест...

І біда прийшла. Під час більшовицької окупації Києва у лютому 1918 року О.Олександр ледве не загинув: 20 лютого 1918 р. газета "Нова Рада" повідомляла: "О.Олександр живий. Він був під загрозою розстрілу, але йому пощастило врятуватися".

Нещодавно в реальності сталося ще одне горе. У 1919 р. у шквері воєнного диктатуру, червоноармійці розстріляли брата Віри Антошівна Миколу, який в той час жив у Пуши-Водиці.

Всі ці події відбувалися на очах у Олега, вразливого підлітка, і швидко занесли в його дитячу душу.

У пошуках виходу з тієї ситуації, що склалася в Україні, О.Олександр бачив лише один порятunek – виїзд на Захід.

Така можливість недовго втала, О.Олесью запропоновано посаду культурного аташе УНР в Будапешті.

Перед тим, як покинути батьківщину, є підстави вважати, що О.Олесь відвідав Житомир. Зробити цей висновок нам дає підставу той факт, що у житомирській газеті "Волинське життя" від 23 лютого 1919 року вдалося знайти невідомий досі вірш О.Олесь (він відсутній у всіх відомих збірках поета). Незважаючи на строківні часи, поет не дивлячись гідності його своїм прийняв.

Вірш, на нашу думку, передає яскраво тогочасний моральний дух суспільства і особистий стан душі поета. Вважаємо за доцільне навести тут його повністю (із збереженням орфографії автора):

Чорні, як вугіль, стовби...	могуть,
Чорні стовби оторілі...	Я, як Бєлєвєс, у бурю
Три.	стаю —
Огнища, огнища, огнища...	Звєстєля Землє:
Кидють полум'ям в небо,	залишилась Голгофа;
Кровью кричать!	Плєдуть,
Бригадють кровью	Опидло хлопчєчуть рєчки!
на смєрть...	Дух! замєнь мої вєсє
Внєз як, у кручі, між	Очи усєм!
сєльям, льєються	Мєсєк і душє...
Рєки кривєві.	Тєстєні сєв мєні жєрмєть гримєсє,
Льєються і гинуть в	З нєбє кричєть і смєлєтьсє...
бєлєснєм.	Зидусєлі! Зидусєлі!
Нєбє пєлє. Бєлєснє	Хє-хє-хє, хє-хє-хє!
	Я збєжєвєлєв...

Після вїдїду батьєв та кордон Олег з матір'ю залишились у Пушє-Вєдєвєцї. Зє сподєвєнєм Вїрє Антонїєвнє, вонє з єнєм надїєвєнєм вїдїувєлє. Вїрє Антонїєвнє мєслєлє носєти з лїєу ємєз, щєб нєвєлєтєлє у прїмїщєннї і прїготувєти їєу.

Олєг чєстє лєднє нє дєлєкї єслє вємїновєлєлє зє рєчї кєртєп-лєу і бєрєшкє. Інодї пїдїлєтєк у морєм тє зємєтїлє нїє тє плє-

чає тяжкий мішок, щоб як-так просарудуватися у час розру-
хи.

Та, не дивлячись на всі труднощі, Олег старанно відвідував школу, багато читав.

За спогадами приятеля Олегового дитинства Михайла Ба-
жонького: "Він, Олег, створив тоді собі свій власний світ;
розмаркований у людях і обставинах, що вигнали його батька з
України, — горіччю своїм зацікавленням і любов'ю до землі і завів
республіку в клітках кролів, курчат та півня, і з ними прово-
див свій вільний час. Розмовляв з ними і досліджував, щоб ніщо
ім'я жоді крижани не змінило. Довкола тільки існувало крижани".

Певні труднощі для сім'ї створювало те, що батько довго в
еміграції. До таких людей радянська влада прилядалась з особ-
ливою пильністю. Сам Олександр Іванович так не зміг залиши-
ти руки, клопотався за дружину і сина, прекрасно розумію-
чи, що нічого доброго в Україні їм не чекає. Попри всі склад-
нощі, О.Олексій домагався через Міжнародний Червоний Хрест
вильду своєї родини з кривон.

Так роки дитинства закладали в душі юного Олега почуття
загостреного сприйняття діяльності, підвищеної відповідаль-
ності за державну справу, уважності і зацікавленості національну
самосвідомість майбутнього воєни.

У січні 1928 р. Олег з матір'ю від'їждять до Берліна, звідси

О.Олексій на
договірній
розмові в
Марокі,
1933-1934 (19)

G. Giacometti. Uomo, 1937. Dopo sculture di Amedeo.

калібаром рідника Кандіб перебирається до Праги, а згодом поселяється в Горній Чернюваниці (передмісті Праги).

В Україні О.Ольжич провів лише перших 16 років свого життя, де був свідком великих і драматичних подій. Не раз він потім із зворушенням згадує рідний Житомир, привітну ділову квартиру на Старовільській вулиці, шкільне навчання в Пушкі-Ванні під Києвом...

У 20-х роках в Чехословаччині знайшли преступок багато українців невільних зматань за незалежність України, творча інтелектуальна, релігійні дієчі та ін. В колі друзів були відомі особи Є.Малашок, Л.Мозесац, О.Стефанюк. Почався зарубіжний період в житті О.Ольжича, зокраєм і трагічний.

У 1924 р. О.Ольжич при Праській гімназії успішно здає іспити на звання аристокі. Того ж року вступає на філософський факультет відомого Карлового університету, де славив лекції і брав участь у семінарах Любомира Нівогле, Альбіна Стоцького, Антона Марейчика та інших іменн. Як згадував О.Ольжич у автобіографії, головними предметом його студій була порадисловенна археологія та історія мистецтва.

Цікаво, що курс археології в університеті читав відомий український вчений Василь Михайлович Шербаківський, уродженець с.Шпичатні, тепер Ружницького району на Житомирщині. Після отримання диплому О.Ольжич привернув себе науковій роботі, бере участь в численних археологічних розкопках, працює в музеях Чехословаччини, Галичини, Косовани, Австрії тощо. Участь у археологічних симпозіумах і конференціях, а також безпосередня праця на місцях розкопок принесла йому знавство ім'я відомого спеціаліста зі слов'янської археології. Він згодом докторську дисертацію. Одні з основних виводів різномовними мовами його науковій праці. Монографія "Schirmitz - Kunst und Sprache neolithischen Dorfes", видана 1937 р. вступила його в ряди провідних слов'янських вчених-археологів того часу. Його запрошують читати лекції до Гарвардського університету, провідного закладу США. Дбаючи про організацію українського наукового життя за кордо-

ном, О.Ольжич, рідком з іншими науковцями, працює там Український Науковий Інститут Америки.

За резолюцією доктора О.Канцаба у 1939 р. в Празі виходить Збірник праць цього інституту, що свідчить про рівносторонність наукових інтересів поета О.Ольжича. Свої розвідки з археології він публікував в українських, чеських, німецьких, югославських та англійських виданнях. Більшість з них не втрапили свого наукового значення й донині. Далеко не повна бібліографія праць О.Ольжича налічує понад 30 найменувань. Випали ж бібліографії всіх праць О.Ольжича, опублікована Д.Штегерном у журналі "Український історик" в 1915 році, охоплює понад 486 окремих поезій. Отже, верні ніби стаття поетом, О.Канцаба-Ольжич став заплембонним іменем-археологом. Москва з повністю констатує, що це нормальних умов життя і праці з нього б верні менше світового рівня.

Першим друкованим твором О.Ольжича було дитяче оповідання "Рудько", що він надіслав у Празі 1928 р. під псевдонімом О.Лелека. Його підtitул "Життямне єдиного півня" — не випадковий. Цілком серйозно, в манері художнього реалізму, розповідає автор про пригоди в лицарські Госдинки півня Рудька, починаючи від хвалени його відрушення й до того, як він став дорослим. Москва лише згадувати, що О.Ольжич, який так любив літературу і збрїт, в жанрі дитячої літератури далі не продовжував працювати. Більше за все його цікавила тоді наука. Крім псевдоніма О.Ольжич, О.Лелека, починаючи літературе ще писав — М.Запечочний, Д.Кардан, К.Костянтин, а у поезії перенімав — О.Ольжич.

"Москва припустити, — гниє дослідження його творчості Микола Невранд. — що поетичний талант Ольжич успадкував від батька, хоч цілком його поезія він свідомо не пізнав". На це було декілька притяг. Перш за все тут замаскує різниця смислів покоління. Не справили цьому й друкована атмосфера Ольжичного середовища, найчастіше ділового й наукового.

Модерні чеська, польська, німецька та інша західна поезія складала його бльше до поезії раціональної, позитивістської.

Цьому ще більше сприяло знайомство з Є.Маланюком, Л.Мосендером, Юрієм Кленом та іншими кращими поетами української діаспори.

Перша збірка О.Ольжича-поета "Річ" побачила світ лише у 1935 році у Львові.

В ній передаються мотиви історії людства, античної Греції в Риму, відоміються пошуки срудині вічного-архаїчного в історію.

У збірці, присвяченій Леоніді Мосендеру, ширшому приятелю О.Ольжича, автор одразу, завдяки високохудожнім образам, переносить читача до прадавньої доби слов'янського племені, яке не тільки займалося рільництвом, але й уміло копати власну землю:

Повстала нова епохею вітрин.

Уривали передіку аннали.

"Ми жали хліб. Ми вигасали мляк.

Ми знали відь. Ми завжди волевали".

Друга збірка поета "Діски" вийшла в Празі 1940 року. Метафоричність назви збірки очевидно мала вказати на певну духовність, яка породжує енергію рішучості і дію, порівня до героїзму. З цього погляду О.Ольжича можна вважати романтиком байронівського типу. Символічно, що на обкладинці книжки, яку вилонив художник Р.Лісовський, зображений на тлі трагуба воїн з мечем.

Третя Ольжичева збірка "Підземні" (1946 р.) була вже видана після його трагічної і передчасної смерті. Поет ще хотів її переглянути й підготувати до друку, але з виданням не поспівав. Він і до іншої був змозжений. Але ще більше він був змозжений, коли йшлося про власну поезію. Як стверджують дослідники, у цій збірці О.Ольжич досяг найбільшої майстерності, його поезія контактує до неокласицизму, вимагає від читача певної срудині, знання історії, філософії, мистецтва.

Важливою віхою у житті О.Ольжича стало знайомство у Відні з полковником Андрієм Мельником, яке остаточно визначило його політичні погляди. Він став одним з чільних діячів

Організації Українських Націоналістів.

З початком другої світової війни О.Ольсгим, як палкої борця за волю України, разом зі своїми товаришами по зброї несе народові велику правду про те, що годі сподіватися волі з рук будь-якого окупанта, що лише власними силами можна здобути Українську державу.

Як заповіт для нащадків звучать рядки поета сьогодні:

Державо не творилась в будучай,

Державо будувалась вчорай.

Ідеям ОУН він не зрадив до кінця своїх днів.

Проте дії борців за незалежну Україну ускладнилися розколом в ОУН. Ось як описує складну тогочасну ситуацію Тарас Брама-Боровець у книзі "Армія без держави": "Попитуючи свою владу шором все далі на схід, влад за німецькою армією, бандерівці розпочали офіційно "здобувати" Україну, пославши туди кількисот недовідченої патріотичної молоді з Західної України. Своєю організацією вони разом з проголошенням "держави" разом працювали, спільно її офіційно "проводили" партією. Ці молоді, недовідчені люди, не знаючи місцевих відносин, сіють по всій Україні відразу та хаос і, таким чином, дуже гостро насталили на населення проти всієї ситуації.

ОУН, за наполею переконання Мельника, також вислав на Центральну та Східну Україну багато своїх провідних кадрів під проводом полковника Саборського, генерала Капустинського, сотника Сеняка-Гребівського, доктора Кашубу-Ольжича, Ярослава Гайваса та багатьох інших відомих діячів для здійснення своїх політичних планів.

Почалася спільна "вирігана" головним чином поміж цими двома націоналістичними групами. Бандерівцям посприятало закріпитися у Львові та Рівному, а кадри ОУН опанували ключові позиції в Житомері, Києві, Харкові та інших більших осередках". Житомер було окуповано німецькою військовою владою 9 липня 1941 р., на дев'ятнадцятий день війни. Приблизно через три тижні в останні дні липня доля закладів О.Оль-

воча у місто дантинста.

Тут під його керівництвом створюється редакція газети "Українське слово", очолювана Іваном Рогачем.

Перше число газети побачило світ 3 серпня. Ситуація, в якій діяли українці, змушувала їх йти на певний компроміс з німцями. Це відобразило і на характері та тематичній гасетних публікацій. В "Українському слові" довелося видавати розпорядження німецької влади, повідомлення з фронтів. Значне місце посідали кореспонденції про життя краю, естетичні, воєнні, культурно-мистецькі та спортивні події тощо. Публікувались також документальні матеріали про злочини сталінського режиму у партизанській роки. Так, у числі за 24 серпня було опубліковано велику статтю "В листівках житомирського НКВД", що займала цілу сторінку. У ній вперше прикладно було розкрито правду про жахливі події репресій 1937 року. Тоді багато городян дізналися про житомирську Голгофу, де загинули їхні рідні та близькі. Сьогодні це місто на Пугачині відоме всім не лише у Житомирі. Тут встановлено пам'ятний знак, створено меморіальний комплекс.

На сторінках газети публікувались також матеріали з української історії. У них іноді висвітлювались минулі нашої Батьківщини, ніж це робило тодішня офіційна ідеологія.

Всього ж у Житомирі вийшло відомою частин "Українського слова", останнє - 2 жовтня. В Даросавному архіві Житомирської області зберігається майже повна підшивка газети.

Звідси спогадки сучасників, зокрема одного з активних учасників визвольних змагань М. Михалевича, надрукованим у Торонто і Нью-Йорку, вдалося дізнатися про деякі подробиці перебування О.Ольжича в Житомирі у серпні-вересні 1941 року: "Житомирський період був трудною пробою для нашої групи. Тут ми зустрілися з такою реальною дійсністю, яку годі було передбачити в її тодішній неісторичності (...).

На Лермонтовській вулиці, ч.13 була "домівка" багдєривців. У середньому - ч.15 - до речі, останньому, бо за садомо вже починався парк, в долину аж до Тетерева, якийсь час пере-

бував Сидорук і нас кілька з прямого оточення. Але як лише пролунали постріли в Сидорського і Сенна, наші "сусіди" зникли, позичивши навіть свої особисті речі... Так само тоді створили кімнати на Михайлівській вулиці, де пошукалося цілком безпечно йде "автономне" СБ (...).

На долю Железнера випало бути першим адміністративним центром України, де Окрежа Управа, на нашу пропозицію,

Микола Сидорський

опублікувала роз'яснення у справі порозуміння бар'єра між то національним і державним прапором, згаданого 26 років тому в тому ж самому Железнірі Малею, Центральною Радою, коли уряд УНР від тиском переважувати ста ворого митцях Київ. Жовтоблакитний прапор знову свідомо про присутність на цій землі споконвічного її господаря, конституція якого за Шеманськом ствердила, що лише "в своїй землі — свої права, і сила, і воля"! Під цим прапором відбулися величаві маніфестації національної солідарності на майдані жертв Бахачу. Ще не встигли червоної халханты Київ — цей прапор був піднесений на вершину дзвіниці Святої Софії незабутнім передовиком Півдних Груп ОУН — Кошиком. І так при ступаючому на підлогу жовто-блакитному прапорі було виконано перед автомирським собором, поруч моголи застощаних москалями партизан, немилурицях Сенна й Сидорсь-

опублікувала роз'яснення у справі порозуміння бар'єра між то національним і державним прапором, згаданого 26 років тому в тому ж самому Железнірі Малею, Центральною Радою, коли уряд УНР від тиском переважувати ста ворого митцях Київ. Жовтоблакитний прапор знову свідомо про присутність на цій землі споконвічного її господаря, конституція якого за Шеманськом ствердила, що лише "в своїй землі — свої права, і сила, і воля"! Під цим прапором відбулися величаві маніфестації національної солідарності на майдані жертв Бахачу. Ще не встигли червоної халханты Київ — цей прапор був піднесений на вершину дзвіниці Святої Софії незабутнім передовиком Півдних Груп ОУН — Кошиком. І так при ступаючому на підлогу жовто-блакитному прапорі було виконано перед автомирським собором, поруч моголи застощаних москалями партизан, немилурицях Сенна й Сидорсь-

като...

Трансляція 30 вересня відбулася на вулиці Михайлівській вулиці, недалеко від будинку, де діяв Секретаріат Керівництва ОУН в Житомирі. М.Сибірська і О.Сенник вийшли хідником до центру міста, коли двома пострілами здули, dokonавши злочину, збивши кинулися наліт. Непароком випадкової німецької старшина його застріла, коли втік намагався перелізти через жерсть шпороку.

Другого вересня біля каплички, де лежало жертвам злочину, зібралася маса народу: делегати житомирських установ, шкіл і товариств, а крім того, численні групи представників повстанців містечок і сіл, з вінками від своїх громад і установ. Між ними було багато дітей, молоді і жіноцтва, бо ж чоловіків було мобілізовано і озброєно — "векуювано".

Обох членів Проводу Українських Націоналістів поховано на шляху до Києва за три тижні перед загибанням червоною армією столиці.

Тринадцять пізніше на могилі поставлено дубового хреста, на табличці якого в вершину вказано поховання. Це перше в моєму житті в той "прикляв руку" до істориків за моїми поховання членів ПУН — Проводу Українських Націоналістів".

Цей спогад, безумовно, є цінним документом епохи.

Але в ньому є певні неточності, які здалися уточнити у наш час.

Перше з них: щодо місця прийняття Малою Радою законів. Закон про державну символіку було прийнято не в Житомирі, а в Коростені, де тимчасово перебувала Мала Рада. Повідомляється у своїх спогадах М.Михалевич і стосовно місця та обставин загибелі О.Сенника і М. Сибірського. М.Михалевич стверджує, що убивство було здійснено на Михайлівській вулиці. За іншими даними, це сталося на вулиці Садовій чи в районі залізничного вокзалу. Але насправді О.Сенник і М.Сибірська загинули на Геманській вулиці (тепер І.Франка). Це підтверджує некролог, розміщений в газеті "Українське слово" від 11 вересня 1941 р.

Накромаг не підписаний, та це й зрозуміло. Члени житомирської "південної групи" ОУН (м) з метою конспірації не виводили за потреби "засвічували" свої імена. Але ми достеменно знаємо, що серед них був і О.Сельма.

Так отілює, що один із загиблих – М.Сайборський знайшов свою смерть у рідному місті. Про те, що він там жив, дізнаємося з того ж накромага, в якому подано стислі біографічні відомості про загиблого. Зокрема вказано, що Микола Сайборський, майбутній референт проводу ОУН, народився 1899 р. в Житомері. В сучасних публікаціях про нього наводиться інша дата народження – 1897. Та виявляється, що обидві дати є помилковими. Зазначимо, що в жодній з публікацій не вказується ім'я батька Сайборського. Істину варто було встановити в результаті зрівняк пошуків.

Микола Орестович Сайборський народився 28 березня 1898 р. в сім'ї дрібного чиновника. Цікаво, що як і О.Сельма, його було хрещено в Успенській (Подільській) церкві. Після

Близько 1940 року. О.Сельма і М.Сайборський в Житомері. Під час війни. На передньому плані – історик Трупа.

закінчення Першої світової війни брав участь у першій світовій війні.

У 1917 р. перейшов до української армії, в якій досягнувши до підполковника. У 1920 р., після поразки УНР, М.Сибірський був інтернований до Польщі, де певний час перебував у спеціальних таборах для українських вояків. Згодом перебрався до Чехословаччини, вступив до Української господарської академії в Подєбразах, там здобув диплом інженера економіки.

У визвольний рух М.Сибірський прийшов як один з провідних діячів Лесі Українських Націоналістів. У 1929 р. Лесю стала одним із фундаторів Організації Українських Націоналістів (ОУН). З цього часу М.Сибірський займає значне місце в її Проводі. В серпні 1941 р. як референт пропаганди Проводу Українських Націоналістів (ПУН), він разом з Омеляном Сенником, членом ПУН, у складі "похідної групи" вирушає в Ужгород. На той час керівником ОУН з краї було призначено О. Ольжича. М.Сибірський і О.Сенник мали допомогти йому у налагодженні державних інституцій у Києві. Але по дорозі до Києва був Житомир, в якому виступили і трагічно обірвало їх життя.

М.Сибірський був автором ряду ґрунтовних праць з ідео-

Сам О.Ольжича Олег Ковалюк з дружиною Таларово на лівій О.Сенника і М.Сибірського під час перебування в Житомирі.

логії українського націоналізму, зокрема: "Робітництво і ОУН", "Націкерати", "Земельне питання" та ін.

Не так давно вдалося відшукати будинок, пов'язаний з перебуванням О.Ольжича в літній період 1941 р. в Житомирі.

Перегляд колекції планів міського забудов, опіставлення номерів будинків по Дарментовській вулиці, бесіда із старо-жителями дозволили зробити висновок, що обидва історичних будинки, згадувані М.Мисюквичем, збереглися до наших днів. Сучасна їхня нумерація: 11 і 13.

В останньому і мешкав О.Ольжич. Є підстави вважати, що тут знаходився і редакція "Українського слова".

До війни вона була відомими, а нині зали працівники Житомирського краєзнавчого музею. Зокрема, у будинку № 11 мешкав заступник історичним відділом музею, відомий етнограф Н.К.Дмитрук. Зойден однієї осінньої ночі 1937 р. Невкакор Костюк був заарештований співробітниками НКВС, і більше до нього ніколи не повернувся...

У середині вересня 1941 року О.Ольжич з побратимами, а також редакція "Українського слова" переїждять до Києва (хоча ще до початку життя гасла продовжувала друкуватися у Житомирі).

Після цього О.Ольжич більше ніколи не бачив міста свого дитинства. З берега Тетерева він пішов у вільність...

До Києва О.Ольжич дістався 19 вересня 1941 р., тобто того ж дня, коли в місто вступили німецькі війська. В столиці О.Ольжич намагався організувати громадсько-політичне життя українців. Осінь 1941 р. була для нього часом високих задумів і сподівань. Здавалося, що надії на відродження української державності справді збуваються. У жовтні О.Ольжич, залучаючи на небезпек, провів перші збори Української Національної Ради. Її очолює професор Микола Іванович Величківський. Ім'я М.І.Величківського, як і імена О.Ольжича та М.Сиборського, пов'язані з Житомиром. Він народився 1850 р. в родині дочки Успенської (Поліської) церкви, в якій його і було хоронено. У передвоєнні роки працював у Житомирському

сільськогосподарському інституті, агодом у Києві, де його і застала війна. Під час окупації він став головою київської міської управи. Українське національне життя в Києві занурилося. Була заснована спілка письменників Україна, літературно-мистецький клуб, часопис "Літмери", який редагувала Ольга Теліга.

Про ті події останніх днів життя 1941 р. в Києві розповів у книзі спогадів "На коні пороному" письменник Улас Самчук.

О. Олишчук. Київ, вересень 1943 (примоводження, авторство спілкуючої)

"Наших звідних троянтів вже тут чимало: Ольжич, Рогач, Штут, Іржавський, Олійник, Чомаринський і кілька десятків інших. Збирають людей, формують організацію, видають газети. Ольжич управляє посіткою. Його Національна Рада з деякими надіями на конторщині Центральної Ради, вже пулена в рух і збирає вона в приміщенні Академії Наук. І мене там, як її члена, вже чекають також.

Певнялось, що ми потрапили тут у справжній вяр найрізноманітнішої діяльності. Літератори, актори, кінорежисери, видавці, фінансисти, господарники. І навіть поетики. Не всі вірили, що можна буде робити якусь політику, але всі проголосили "хочось робити", і в тому "хочось" було не мало конкретного. От хоч би надіслати видавничий рух. Крайні голосили на справжньо-українському кіноту, журнал, газету. Десетип'ятильним кормили її пропагандою. Необхідно видати нові відручники, зінтегрувати театр, кіно-студію, кооператив, банкі (...)"

Діяльність націоналістів не обмежувалась лише столицєю. У листопаді 1941 р. була організована акція відомлення роковин трагедії під Базаром. На О.Ольжича, що носив тоді псевдонім "Доктор", було покладено обов'язок по забезпеченню охорони цього злочину.

Та період згравання німецьких властей з українськими націоналістами швидко минув. Нині зрозуміли, до яких небезпечних наслідків може привести подібна політика. Розпочалися арешти і розстріли. Загинули Ольга Теліга, Іван Рогач та цілий рух українського духа. 27 листопада 1941 р. було заборонено діяльність Української Ради. Почалося знищення української преси. На Житомирщині розстріляно 721 учасника маніфестації під Базаром. Всі ці обставини змусили О.Ольжича виїздити звідси усім розколотарованим членам ОУН поспішити столицю. Сам же О.Ольжич залишався в Києві і виїхав з нього лише у березні 1942 р., в останній момент уникнувши арешту.

Останні півтора роки життя О.Ольжич жив на нелегальному становищі у Львові. Кілька разів навколо нього стискувалось все

тісніше. З одного боку його переслідували гестапівці, з іншого – агенти НКВС. Полювали на О.Ольжича також і агенти бан-дерівської служби безпеки.

22 верня 1943 р. в особистому житті О.Ольжича стався важливий подія.

Він одружився з Катериною Блядиною, дівчиною своєю приятельською.

На початку 1944 р. гестапо провело серію масових арештів. До в'язниці потрапили і голова проводу ОУН Андрій Мельник. О.Ольжичу довелося керівництво організацією взяти на себе. В цей час червона армія крок за кроком витісняла німців з України. О.Ольжич починає розробляти методи діяльності ОУН після повернення блядиноків. Збройну боротьбу він вважав безперспективною, а надавав головну роль пропагандисто-просвітницькій роботі українського підпілля. Та бути на свободі О.Ольжичу залишалось лічені дні. 25 травня 1944 р. у Львові гестапо вишколило поета. На тракті Лемківській, 32, у помешканні Романа та Ольги Маланчуків О.Ольжича було заарештовано. Під останнім контактом його перевезли до Бер-

Будинок на Лемківській вулиці, 32 в Житомирі, в якому в літні-серпні 1947 року мешкав О.Ольжич.

ліна, а звіти — до сумновідомого конітабору Заксенгаузен і послані до секретного об'єкту "Целленбай". Тут уже перебували С.Бандера, Т.Бульба-Боровець, А.Мельник, Я.Стецько, Ф.Штуль-Жданович, Т.Бульба-Боровець та інші.

Останні дні життя О.Ольжича пройшли у камері № 14, закутії у ланцюги. Вдень цей час його піддавали жорстоким тортурам. Обставини смерті О.Ольжича сьогодні докладно не з'ясовані. За свідченнями польського капітана Єжи Коннімєра (останнього ад'ютанта Ю.Павуляка), що сидів у сусідній камері, 9 червня 1944 р. Олега, ледве живого, привели з чергового допиту. Словами з-за стіни долання стогів, по тім настала тиша. Вранці 10 червня під час перевірки наглядачі знайшли мертве тіло О.Ольжича. Того ж дня воно було спалено в крематорії.

Звістка про смерть швидко облетіла табір, 16 червня зв'язаній польській співкою з Лебеліна відстріляв зупинившу службу за його душі. Полковник А.Мельник звернувся до адміністрації табору з проханням передати останки О.Ольжича для поховання. Проте воно здійснилось без відповіді.

Так на 37 році оборвалось життя великого сина України, патріотичного патріота Олега Олександровича Кандиби.

22 липня 1944 р., довідавшись про загибель сина, помер у Празі Олександр Олександрович (О.О.Кандиба).

А 31 липня народився син О.Ольжича, названий на честь батька Олегом.

На Батьківщині поста, в Житомирі, знайують славного земляка. Рідо ім'ям названо вулицю, встановлено пам'ятну дошку.

Олег Кандиба-Ольжич всім своїм ділом і своєю смертю, що Україно для нього не була биває за мистецтво і науку, за багатство і славу, але й за його власне життя. Його жвава віра не зупинилась перед найбільшою жертвою, а така віра — за його ж висловом, перемігас!

Житомир, лютий 1994 року. Голі час відкриття меморіальної дошки в Ісусовій Покровській церкві.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА:

Костриця М., Кондратюк Р. О.Ольжич в Житомирі: невідомі сторінки біографії // Шляхове слово. - 1994. - 9 квіт.

Костриця М., Кондратюк Р. З берегів Тетереса — у вічність. Красивіші пошуки довели до невідомі сторінки біографії поета, пов'язані з Житомиром // Українське слово. - 1994. - 2 черв.; 9 черв.

Куняк Ірина "Хай збереже його доля..." // Слово і час. - 1994. - № 6. - С. 12-18.

Михайленко М. Сорок років тому // На зах. Князь Української націоналізм у II світовій війні. Збірник статей, спогадів і документів. - Торонто-Нью-Йорк: Новий шлях, 1985. - С. 204-217.

Невський М. Цитаделю душі. 1931. Словацьке націоналістичне видання в Братиславі. Відділ української літератури у Празі. Фундація ім. О.Ольжича у Лондоні.

Невський М. Олександр Ольжич: Життя і творчість. - К.: Дніпро, 1994. - 173 с.

Ольжич Сеник, Микола Сиборський // Українське слово. - 1941. - 11 вересня.

Самчук У. На коні вороному. - Вінніпег, 1990.

Червотенко Лесюда " ... У смерть як найвищий вінок" // Дніпро. - 1990. - № 2. - С. 77-78.

Червотенко Лесюда. "Я камінь з Божої праці" // Література на Україні. - 1992. - 19, 26 лист., 3, 17, 24, 26, 31 груд.

Яромченко Василь. Перебування впродовж з Ольжичем // Дніпро. - 1994. - № 1. - С. 100-114.

Житомирське науково-краснознавче Товариство дослідників Волині
Житомирська обласна організація Спілки журналістів України

Микола Юхимович Костриця
Руслан Юрійович Кондратюк

Валет духу
О.Ольжич і Житомирщина

Історико-краснознавчий нарис

Редактор М.О.Сидораківська
Коректори Н.С.Мельниченко, І.І.Корсун
Комп'ютерна набір Д.Д.Маршаківич
Комп'ютерна верстка М.Крига

ISBN 5-86968-006-5

Видання здійснено за адресою благодійницької допомоги Житомирської обласної Організації Українських Націоналістів,
Товариства з обмеженою відповідальністю "Прес-Форум"
(м.Житомир)

Формат 84x108 1/16
Папір офсетний

Надруковано з готових оригінал-макетів у
СП "Житомирська обласна друкарня"
Зам. 1737.

“А нобило пророгу Тіханіт,
іван гурке царю,
але кіде нема мені-шаро кота,
як нає “Зораліно”

О.ОЛІВЖЕНЧУ

